Military Psychology

Soft Skills in Military and Social Contexts: An Integrative Analysis from Psychological and Islamic Perspectives

Alinaghi Lezgi [1]| Javad Zarvandi[2]| Seyyed Mohammadreza Sebtosheikh[3]

1.Ph.D. Theology, Imam Ali Officers' University, Tehran.Iran.
2. Ph.D. Theology, Shahid Sattari University of Aeronautical Sciences and Technology Tehran.Iran.
3. Corresponding Author: PhD Student in Theology,Shahid Sattari University of Aeronautical Sciences and Technology, Tehran.Iran.

Volume info

Research Paper

Article History

Received:
2026-07-05
Revised:
2026-07-26
Accepted:
2026-07-14
Published:
2026-10-22

ISSN – E-ISSN

ISSN: 2588-5162
E-ISSN: 2645-517X

Abstract

In today's complex world, soft skills are regarded as essential pillars of individual, organizational, and social success. In military environments, they are of even greater importance due to the necessity of effective interaction, self-control, and group cohesion. The present study aimed to identify and explain soft skills in the military and society by integrating Islamic teachings and psychology, and proposing an integrative conceptual framework for these skills. The study employed a qualitative content analysis method using a deductive–inductive approach. Data were extracted from authoritative psychological texts on soft skills and military psychology, as well as Islamic sources, including the Holy Quran, Nahj al-Balagha, Bihar al-Anwar, Tuhaf al-Uqul, Khisal, and Usul al-Kafi, and were subsequently analyzed. The findings indicated that soft skills (both intrapersonal and interpersonal) have a multidimensional structure. Six categories were identified in the psychological literature: self-awareness, emotion regulation, conflict management, resilience, teamwork, and effective communication. Islamic texts likewise emphasize components such as self-awareness, reconciliation, anger control (Kazm al-Ghayz), contentment (Rida), and patience. The results demonstrate convergence between the two knowledge sources in fostering a balanced and responsible human being. Accordingly, an integrative conceptual framework based on three levels (cognitive and self-regulatory, interpersonal and communicative, and resilience and ethical–spiritual) is proposed.

Keywords: Soft skills, Islamic teachings, psychology, self-awareness, military

Cite this Article: Alinaghi, L.[1]| Zarvandi, J.[2]| Sebtosheikh, S. M.[3], (2026). Soft Skills in Military and Social Contexts: An Integrative Analysis from Psychological and Islamic Perspectives, 17(68), 1-25.

OPEN ACCESS

Publisher: Imam Hossein University.

© The Author(s).

«روانشناسی نظامی»

مهارت‌های نرم در بافت نظامی و اجتماعی: تحلیلی تلفیقی از منظر روان‌شناسی و آموزه‌های اسلامی

علینقی لزگی[1] | جواد زروندی[2] | سید محمدرضا سبط الشیخ[3*]

۱. استادیار گروه دانشگاه افسری امام علی (ع)، تهران، ایران.

۲. استادیار، گروه، دانشگاه علوم و فنون هوایی شهید ستاری، تهران، ایران.

۳. نویسندهٔ مسئول: دانشجوی دکتری الهیات. دانشگاه علوم و فنون هوایی شهید ستاری تهران، ایران.

سال و شماره

سال ۱۷ ، پیاپی: ۶۷
پائیز ۱۴۰۵
صص: ۲۰-۱

نوع مقاله

مقاله پژوهشی

سابقه مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۴/۱۴
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۵/۰۴
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۶/۳۱
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۷/۳۰

شاپا چاپی و الکترونیکی

شاپا چاپی: ۵۱۶۲-۲۵۸۸
الکترونیکی: ۵۱۷x-۲۶۴۵

چکیده

در جهان پیچیده امروز، مهارت‌های نرم از ارکان اساسی موفقیت فردی، سازمانی و اجتماعی به شمار می‌روند و در محیط‌های نظامی به دلیل ضرورت تعامل مؤثر، خودکنترلی و انسجام گروهی اهمیت مضاعف دارند. پژوهش حاضر با هدف شناسایی و تبیین مهارت‌های نرم در ارتش و جامعه، از طریق تلفیق آموزه‌های اسلامی و روان‌شناسی و با ارائه چارچوب مفهومی تلفیقی برای این مهارت‌ها انجام شد. روش پژوهش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد قیاسی–استقرایی بود. داده‌ها از متون معتبر روان‌شناسی در حوزه مهارت‌های نرم و روان‌شناسی نظامی و نیز منابع اسلامی شامل قرآن کریم، نهج‌البلاغه، بحارالانوار، تحف‌العقول، خصال و اصول کافی استخراج و تحلیل گردید. یافته‌ها نشان داد مهارت‌های نرم (اعم از درون‌فردی و بین‌فردی) دارای ساختاری چندبعدی‌اند. در ادبیات روان‌شناسی شش مقوله خودآگاهی، تنظیم هیجان، مدیریت تعارض، تاب‌آوری، کار تیمی و ارتباط مؤثر شناسایی شد و در متون اسلامی بر مؤلفه‌هایی چون خودآگاهی، رفع اختلاف، کظم‌غیظ، خشنودی و رضا و صبر تأکید شده است. نتایج حاکی از همگرایی دو منبع دانشی در پرورش انسان متعادل و مسئول است. بر این اساس، چارچوبی مفهومی تلفیقی مبتنی بر سه سطح شناختی و خودتنظیمی، بین‌فردی و ارتباطی، و پایداری و اخلاقی– معنوی پیشنهاد می‌شود.

کلیدواژه‌ها: مهارت‌های نرم، آموزه‌های اسلامی، روان‌شناسی، خودآگاهی، ارتش

استناد: لزگی، علینقی، زروندی، جواد، سبط الشیخ، سید محمدرضا. (۱۴۰۵). مهارت‌های نرم در بافت نظامی و اجتماعی: تحلیلی تلفیقی از منظر روان‌شناسی و آموزه‌های اسلامی، ۱۷(۶۸)، ۲۵-۱.

OPEN ACCESS

CC BY

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه جام امام حسین(ع).

مقدمه

در دنیای پیچیده، پویا و به‌هم‌پیوستهٔ امروز برخورداری از مجموعه‌ای متنوع از مهارت‌ها پیش‌شرط موفقیت فردی، حرفه‌ای و سازمانی محسوب می‌شود. دیگر صرف داشتن دانش تخصصی یا مهارت های فنی برای دستیابی به عملکرد اثربخش کافی نیست؛ بلکه توانایی تعامل مؤثر، تصمیم‌گیری در شرایط ابهام، مدیریت هیجان‌ها و سازگاری با تغییرات محیطی به عنوان مکمل مهارت‌های فنی، جایگاه تعیین‌کننده‌ای یافته‌اند. با این حال پیش از ورود به بحث مهارت‌های نرم، لازم است تفکیک مفهومی روشنی میان چند اصطلاح کلیدی ارائه شود.

مهارت۱ به توانایی قابل یادگیری و قابل مشاهده اطلاق می‌شود که از طریق تمرین و تجربه کسب می‌گردد. شایستگی۲ مجموعه‌ای از مهارت‌ها، دانش و نگرش‌هاست که فرد را قادر به انجام مؤثر یک وظیفه می‌کند. ویژگی شخصیتی۳ به گرایش‌های نسبتاً پایدار فردی اشاره دارد که ریشه در سرشت و تربیت دارند و به‌سختی تغییر می‌کنند. فضیلت اخلاقی۴ به صفاتی گفته می‌شود که در چارچوب ارزش‌های دینی و اخلاقی تعریف می‌شوند و دارای بار ارزشی و معنوی هستند. سازه معنوی۵ مفاهیمی مانند توکل، رضا و تقوا را در بر می‌گیرد که فراتر از روان‌شناسی متعارف قرار دارند. در این پژوهش، مهارت‌های نرم به عنوان مفهومی فراگیر به کار می‌رود که هر پنج دسته فوق را در بر می‌گیرد. تفکیک دقیق این مفاهیم در بخش تحلیل و بحث مقاله و ذیل هر مقوله ارائه خواهد شد.

دراین چارچوب، مهارت‌ها به طور کلی در دو دسته مهارت‌های سخت و مهارت‌های نرم طبقه‌بندی می‌شوند. مهارت‌های سخت شامل توانایی‌های فنی و تخصصی نظیر مهندسی، برنامه‌نویسی، حسابداری و سایر مهارت‌های شغلی هستند؛ در حالی که مهارت‌های نرم به

1 . Skill
2 . competency
3 . personality trait
4 . moral virtue
5 . spiritual construct

قابلیت‌های بین‌فردی و درون‌فردی مانند ارتباط مؤثر، حل مسئله، تفکر انتقادی و هوش هیجانی اشاره دارند (سیماتی۱، ۲۰۱۶ و لیکر و پاول۲، ۲۰۱۱).

در سال‌های اخیر، اهمیت مهارت‌های نرم در بسیاری از زمینه‌ها، از جمله آموزش، تجارت و امور نظامی به طور فزاینده‌ای مورد توجه قرار گرفته است (اندروز و هیگسون۳، ۲۰۰۸؛ سوچی و کانوی۴، ۲۰۲۰)، به‌طوری که سازمان‌های بین‌المللی نظیر سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو)۵، سازمان بهداشت جهانی۶ (WHO) و سازمان همکاری و توسعه اقتصادی۷ (OECD)با توجه به نقش و تمرکز خود، چارچوب‌های پیشنهادی متفاوتی را برای ترویج و ارزیابی این مهارت‌ها ارائه داده‌اند. به عنوان مثال، OECDدر چارچوب «قطب‌نمای یادگیری ۲۰۳۰» بر لزوم توسعه مهارت‌های اجتماعی، عاطفی و شناختی برای ارتقای رفاه فردی و جمعی تأکید دارد (OECD، ۲۰۱۵).

در محیط‌های نظامی، اهمیت مهارت‌های نرم دوچندان است. پیچیدگی مأموریت‌ها، شرایط پرتنش، عدم قطعیت‌های میدانی و ضرورت هماهنگی تیمی، مستلزم نیروهایی است که علاوه بر توانمندی‌های فنی و تاکتیکی، از مهارت‌های ارتباطی، خودکنترلی، رهبری و تصمیم‌گیری مؤثر برخوردار باشند. برخی مطالعات حاکی از آن است که نیروهایی که سطح بالاتری از مهارت‌های نرم دارند، عملکرد عملیاتی بهتر، انسجام تیمی قوی‌تر و سازگاری روان‌شناختی بیشتری در مواجهه با فشارهای مأموریتی نشان می‌دهند (چاللا۸، ۲۰۲۳).

با وجود تأکید نظری و کاربردی بر اهمیت مهارت‌های نرم، در بسیاری از نظام‌های آموزشی نظامی تمرکز اصلی همچنان بر آموزش مهارت‌های سخت و فنی است و مهارت‌های نرم یا به صورت

1 . Cimatti
2 . Laker & Powell
3 . Andrews & Higson
4 . Succi & Canovi
5 . United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO
6. World Health Organization (WHO)
7 . Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)
8 . Chalela

غیرساختارمند آموزش داده می‌شوند یا ابزارهای علمی منسجم برای سنجش و ارزیابی آن‌ها وجود ندارد. از سوی دیگر، در ادبیات پژوهشی نیز هنوز اجماع روشنی درباره تعریف عملیاتی مهارت‌های نرم و ابعاد سازه‌ای آن‌ها مشاهده نمی‌شود.

با توجه به مطالب فوق، پژوهش حاضر با طرح سوالات اصلی خود در بخش روش شناسی، درصدد پر کردن خلأهای شناسایی‌شده است. در این پژوهش، منظور از ارتش، محیط سازمانی نیروهای مسلح است. منظور از جامعه، بافت عمومی تعاملات اجتماعی و مدنی است. بنابراین، ارتش به عنوان یک مورد خاص و جامعه به عنوان بافت عمومی در نظر گرفته شده است، نه دو جامعه آماری جداگانه. این پژوهش ماهیتی متن‌محور دارد و به جای مطالعه میدانی روی افراد، بر تحلیل محتوای منابع مکتوب روان‌شناختی و اسلامی متمرکز است.

با مرور ادبیات موجود، خلأ پژوهشی حاضر را می‌توان در چهار محور مشخص خلاصه کرد: نخست، نبود چارچوبی منسجم برای مهارت‌های نرم مبتنی بر آموزه‌های اسلامی؛ دوم، نبود چارچوبی تلفیقی که مفاهیم روان‌شناختی و اسلامی را در یک نظام واحد سازمان دهد؛ سوم، غفلت از بافت خاص نیروهای مسلح در طراحی الگوهای مهارت‌های نرم؛ و چهارم، فقدان پژوهشی که به طور نظام‌مند، منابع اسلامی و روان‌شناختی را به صورت تطبیقی تحلیل کند. پژوهش حاضر با تحلیل محتوای منابع روان‌شناختی و اسلامی، و تدوین چارچوب مفهومی تلفیقی سه‌سطحی، گامی در جهت پر کردن این خلأها برداشته است.

مبانی نظری پژوهش

چارچوب نظری مبنای این پژوهش، رویکرد تلفیقی شایستگی‌محور است که مهارت‌های نرم را نه صرفاً ویژگی‌های فردی، بلکه مجموعه‌ای از توانایی‌های قابل آموزش و توسعه در بافت‌های سازمانی و اجتماعی می‌داند. این رویکرد، با نظریه هوش هیجانی[1] گلمن[2] (۱۹۹۵) و مدل

---

۱. Emotional Intelligence

۲. Goleman .

شایستگی‌های نرم سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (۲۰۱۵) همسو است، اما با افزودن بُعد اخلاقی–ارزشی برگرفته از آموزه‌های اسلامی، آن را غنی‌تر می‌سازد. بنابراین، مبنای مقایسه میان روان شناسی و اسلام در این پژوهش، سه گانه «شناخت–هیجان–ارزش است که هر دو سنت معرفتی بر آن تأکید دارند.

ریشهٔ اصطلاح مهارت‌های نرم به دوران جنگ ویتنام در ایالات متحده آمریکا بازمی‌گردد. در سال‌های ۱۹۶۸ تا ۱۹۷۲، ارتش آمریکا با مشاهده عملکرد برتر گروهی از سربازان در میدان نبرد، متوجه شد که موفقیت آن‌ها نه تنها به مهارت‌های فنی، بلکه به توانایی‌های رهبری و تعاملات انسانی آن‌ها بستگی دارد. این یافته‌ها منجر به معرفی رسمی اصطلاح مهارت‌های نرم در ارتش آمریکا شد (سیلبر و فوشای۱، ۲۰۰۹). مهارت‌های نرم به مجموعه‌ای از توانایی‌های رفتاری، ارتباطی و شناختی اطلاق می‌شوند که فرد را قادر می‌سازند تا به‌طور مؤثر با دیگران تعامل کند، مسائل را حل نماید، در شرایط متغیر سازگار شود و در تیم‌ها به‌صورت هماهنگ فعالیت نماید (واسانتاکوماری۲، ۲۰۱۹).

فراکو۳ و همکاران (۲۰۲۲) مهارت‌های نرم را ویژگی‌های شخصیتی انطباق‌پذیری می‌دانند که شناخت، رفتار و هیجان افراد را هدایت کرده و دستیابی به اهداف را تسهیل می‌کنند. (تانکوویچ۴ و همکاران، ۲۰۲۱). نیز آن‌ها را ترکیبی از رفتارها، تمایلات و توانایی‌ها معرفی می‌کنند که فرد را در غلبه بر چالش‌های شخصی و حرفه‌ای یاری می‌دهد. این تعاریف نشان می‌دهد که مهارت‌های نرم ماهیتی چندبعدی و میان‌رشته‌ای دارند.

مهارت‌های نرم را می‌توان در دو دسته کلی مهارت‌های درون‌فردی و بین‌فردی تقسیم کرد (گدوش۵ و همکاران، ۲۰۲۱). مهارت‌های درون‌فردی. این مهارت‌ها به مدیریت درونی فرد مربوط می‌شوند و شامل خودآگاهی، خودکنترلی، مدیریت استرس، انعطاف‌پذیری شناختی، تفکر

1 . Silber & Foshay
2 . Vasanthakumari
3 . Feraco
4 . Tanković
5 . Gejdoš

خلاق و مدیریت زمان هستند. ب) مهارت‌های بین‌فردی. این مهارت‌ها به کیفیت تعامل فرد با دیگران مربوط‌اند و شامل ارتباط مؤثر، همدلی، کار تیمی، رهبری، مذاکره و مدیریت تعارض می‌شوند. پژوهش‌ها نشان داده‌اند توسعه این مهارت‌ها می‌تواند به بهبود عملکرد شغلی، ارتقای شغلی و افزایش بهره‌وری سازمانی منجر شود (ولکوف۱ و همکاران، ۲۰۲۲).

محیط‌های نظامی به دلیل ویژگی‌هایی همچون ساختار سلسله‌مراتبی، فشار روانی بالا، مأموریت‌های پرخطر و نیاز به هماهنگی تیمی، بستری ویژه برای بررسی مهارت‌های نرم فراهم می‌کنند. مطالعات نشان داده‌اند رهبرانی که دارای مهارت‌های ارتباطی مؤثر و آگاهی اجتماعی بالا هستند، آمادگی عملیاتی واحدها را افزایش می‌دهند (بیورنستاد۲ و همکاران، ۲۰۲۱). همچنین آموزش نظامی معاصر باید علاوه بر مهارت‌های تاکتیکی، بر پرورش رهبری، تفکر انتقادی و همکاری تمرکز داشته باشد (چرنی و اسلیمنی۳، ۲۰۲۴).

در مشاغل نظامی مانند مأموریت‌های میدان جنگ، فرماندهی و کنترل، عملیات ویژه یا پشتیبانی، تعاملات انسانی پیچیده و ارتباط میان سطوح مختلف ضرورت دارد. بسیاری از مهارت‌های نرم مورد نیاز در مشاغل نظامی اصولی مشابه شایستگی‌های نرم سازمانی در منابع مدیریت دارند و نباید آموزش تنها بر مهارت‌های فنی محدود شود (راسل۴ و همکاران، ۲۰۲۳). بنابراین، به‌نظر می‌رسد مهارت‌های نرم با موفقیت در مشاغل نظامی ارتباط داشته باشند (این ارتباط در پژوهش حاضر آزمون نشده است) و ورود این مهارت‌ها در آموزش و ارزیابی نظامیان، بخش مهمی از تحول حرفه‌ای نیروهای مسلح محسوب می‌شود.

علاوه بر یافته‌های روانشناسی و نظامی، آموزه‌های دینی نیز بر اهمیت مهارت‌های نرم تأکید دارند. مهارت‌هایی مانند خودآگاهی، کنترل هیجان، ارتباط مؤثر، همکاری و تصمیم‌گیری آگاهانه در منابع اسلامی نیز شاخص رشد فردی و اجتماعی محسوب می‌شوند. برای نمونه، امام علی(ع)

1 . Volkov
2 . Bjornestad
3 . Cherni & Slimeni
4 . Russell

می‌فرمایند: «تکلّموا تُعرفوا، فإنّ المرءَ مخبوءٌ تحتَ لسانه: سخن گویید تا شناخته شوید که آدمی زیر زبانش نهان است» (نهج‌البلاغه، حکمت ۳۹۲)؛ که بر اهمیت گفت‌وگو و ارتباط مؤثر دلالت دارد. پیامبر اکرم(ص) نیز فرموده‌اند: «لَیسَ الشَّدِیدُ بِالصُّرَعَهِ، إِنَّمَا الشَّدِیدُ الَّذِی یَملِکُ نَفسَهُ عِندَ الغَضَبِ» قوی کسی نیست که دیگران را با زور و قدرت از پای درآورد، بلکه قوی کسی است که هنگام خشم، بر نفس و هیجانات خود مسلط باشد (تحف العقول، قصار سخنان پیامبر، ح ۹۳) که بر کنترل هیجانات و خویشتن‌داری تأکید دارد. همچنین بیان امام علی(ع) «یَدُ اللَّهِ مَعَ الْجَمَاعَهِ» دست خدا با جماعت است (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۲۷) ضرورت همکاری و کار گروهی در تحقق اهداف جمعی را نشان می‌دهد.

پیشینهٔ پژوهش

حسین‌شکوه و همکاران (۲۰۱۸) در مطالعه‌ای با عنوان «درس‌های زندگی در خدمات نظامی: بررسی تأثیر یک برنامه آموزشی بر توسعه مهارت‌های زندگی پرسنل نظامی» به بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی در ارتش ایران پرداختند. این پژوهش با طراحی پیش‌آزمون و پس‌آزمون و گروه کنترل بر روی ۵۰ سرباز وظیفه، ۳۶ سرباز حرفه‌ای و ۸ فرمانده انجام شد. نتایج نشان داد آموزش مهارت‌های زندگی باعث بهبود معنادار در ۱۲ مهارت کلیدی از جمله ارتباط مؤثر، خودآگاهی، تاب‌آوری، حل مسئله، مقابله با استرس، تفکر انتقادی و تصمیم‌گیری شد.

نصیری و همکاران (۱۴۰۱) به طراحی مدل بومی رفتار فردی در مدیریت رفتار سازمانی در عملیات مشترک ارتش پرداختند. این پژوهش کاربردی و توصیفی ـ تحلیلی با بهره‌گیری از مطالعه نظری، مصاحبه با خبرگان نظامی و تحلیل عاملی انجام شد. یافته‌ها حاکی از تأثیر پنج مؤلفه اصلی بر رفتار فردی در سازمان نظامی شامل مبانی رفتار فرد، شخصیت و ارزش‌ها، ادراک و تصمیم‌گیری فردی، انگیزش و احساسات و خلقیات بود که در مجموع ۲۰ شاخص رفتاری را شامل می‌شد. این یافته‌ها می‌تواند به توسعه مهارت‌های نرم بین‌فردی در محیط نظامی کمک کند.

مهتـری‌آرانـی و همکـاران (۱۴۰۰) بـه بررسـی رابطـه بهداشـت روانـی و انضـباط اجتمـاعی بـا توانمندی‌های فردی کارکنان نیروی انتظامی پرداختند. نتـایج تحلیـل مسـیر و همبسـتگی نشـان داد بهداشت روانی و انضباط اجتماعی به‌طور معناداری بر توانمندی فردی کارکنان تأثیرگذار هستند.

از منظر متون دینی، بهیمی (۱۳۹۵) مهـارت‌هـای زنـدگی را بـر اسـاس آیـات قـرآن بررسـی کـرد. مهارت‌هایی همچون مدیریت خشم، تصمیم‌گیری آگاهانه، حل مسئله، خودآگاهی و صبر به‌عنوان راهنمای بهبود زندگی فردی و اجتماعی معرفی شده‌اند. آقـایی (۱۴۰۱) نیـز آمـوزش مهـارت‌هـای زندگی را از دیدگاه اسلام و روانشناسی غربی بررسی کرد و مهارت‌ها را به سه دسته مهـارت‌هـای شخصی، مهارت‌های بین‌فردی و مهارت‌های تنظیم هیجانی تقسیم نمود. صیادی و زاهـدی (۱۳۹۶) نیز مهارت‌هـای اجتمـاعی از منظـر قـرآن و حـدیث را تحلیـل کـرده و بـر نقـش آن‌هـا در ارتقـای تعاملات اجتماعی و سلامت اجتماعی تأکید کردند.

در سطح بین‌المللی، مسنندر و عبیدی (۲۰۲۲) اهمیت ارزش‌های اسلامی در توسعه مهارت‌های نرم را مورد بررسی قرار دادند و نشان دادند که آموزش مهارت‌های نرم مبتنی بـر آمـوزه‌هـای اسـلامی موجب تقویت اخلاق حرفه‌ای، هماهنگی سازمانی و تاب‌آوری روانی کارکنـان مـی‌شـود. فجـر و موهلاس[1] (۲۰۲۱) نیز با بررسی برنامه‌های توسـعه اخلاقـی و مـذهبی سـربازان در انـدونزی، نقـش آموزش‌های معنوی در تقویت ایمان، اخلاق و هویت نظامی را تأیید کردند.

روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش حاضر، کیفی و مبتنی بر تحلیل محتوای اسنادی بود و با هدف شناسایی و اسـتخراج مفاهیم و آموزه‌های مرتبط با مهارت‌های نرم فردی و بین‌فردی در ارتش و جامعـه، منـابع علمـی و اسلامی بررسی شدند. جامعه پژوهش در دو بخش روان‌شناختی و اسلامی سازمان یافت. در بخـش روان‌شناختی، مقالات و کتب منتشرشده در پایگاه‌های Scopus، Web of Science، Google Scholar و پایگاه‌های فارسی نورمگز، مگیران و علم‌نت در بازه زمـانی ۲۰۰۰ تـا ۲۰۲۴ جسـت‌وجـو شـدند. راهبرد جست‌وجو به‌صورت ترکیبی و در سه سطح شامل مفهوم اصلی، مؤلفه‌های مهارت‌های نـرم

1 . Fajar & Muhlas

و بافت نظامی انجام شد. مفاهیم اصلی شامل soft skills، interpersonal skills، intrapersonal skills، non-technical skills، socioemotional skills، transversal competencies بود. مؤلفه‌ها نیز متناسب با مقولات پژوهش، شامل self-awareness، self-knowledge؛ emotion regulation، emotional intelligence؛ resilience، grit، perseverance؛ conflict management، conflict resolution، teamwork؛ negotiation، team cohesion، unit cohesion؛ effective communication، active listening بودند. این اصطلاحات در جست‌وجو با واژه‌های بافت نظامی شامل military، army، armed forces، soldiers، command و combat readiness با استفاده از عملگرهای بولی AND/OR ترکیب شدند. در منابع فارسی نیز معادل‌های همین اصطلاحات به کار رفت. معیار ورود، ارتباط مستقیم با موضوع، انتشار در بازه تعیین‌شده و دسترسی به متن کامل و معیار خروج شامل منابع تکراری، مقالات مروری، چکیده‌های کنفرانسی و متون غیرعلمی بود.

به‌منظور شناسایی و استخراج مؤلفه‌های اسلامی مرتبط با موضوع پژوهش، جست‌وجوی اولیه متون دینی با استفاده از پایگاه جامع‌الأحادیث انجام شد. پس از شناسایی شواهد و روایات مرتبط، متن و مأخذ اصلی هر مورد بررسی و ثبت گردید. منابع اولیه مورد استفاده در این مرحله شامل قرآن کریم، نهج‌البلاغه، بحارالأنوار، تحف‌العقول، اصول کافی و الخصال بود. بنابراین، جامع‌الأحادیث در این پژوهش به‌عنوان ابزار و پایگاه جست‌وجو و بازیابی و آثار مذکور به‌عنوان منابع اصلی و اولیه استخراج داده‌ها در نظر گرفته شدند. جست‌وجوی متون بر اساس کلیدواژه‌های فارسی و ریشه‌ها و مشتقات عربی متناسب با هر مقوله انجام شد؛ از جمله معرفة النفس، محاسبة النفس و مراقبه برای خودآگاهی و خودشناسی؛ اصلاح ذات‌البین، صلح، حلم و جدال احسن برای مدیریت تعارض؛ کظم الغیظ، غضب، عفو و رفق برای کظم غیظ؛ رضا، قناعت، توکل و یقین برای رضا، قناعت و توکل؛ صبر، استقامت و مصابرة برای صبر و تاب‌آوری؛ و نیز قول حسن، قول سدید، تعاون، اعتصام، شورا و وفای به عهد برای ارتباط مؤثر و کار تیمی. برای مفاهیم رهبری نیز واژه هایی مانند امامت، ولایت و عدل و رعیت و برای شناسایی شواهد مرتبط با بافت نظامی،

اصطلاحاتی مانند جهاد، رباط، جند و آداب جنگ و همچنین عهدنامه مالک اشتر و نامه‌های امام علی(ع) به فرماندهان مورد توجه قرار گرفت.

نمونه‌گیری به شیوه هدفمند با حداکثر تنوع انجام شد. در بخش روان‌شناختی ۵۰ مقاله واجد شرایط تحلیل شد؛ اشباع مفهومی پس از تحلیل ۴۰ مقاله حاصل شد و ۱۰ مقاله باقی‌مانده برای تأیید اشباع بررسی شدند که کد یا مفهوم جدیدی به دست ندادند. در بخش اسلامی نیز ۹۳ آیه، ۵۸۹ روایت و ۴۵ فراز از نهج‌البلاغه تحلیل شد و اشباع پس از بررسی ۷۵ آیه و ۴۵۰ روایت حاصل شد. اشباع در دو بخش به‌صورت مستقل ارزیابی شد.

واحد تحلیل، جملات یا بندهای معنادار مرتبط با مهارت‌های نرم بود. داده‌ها ابتدا کدگذاری اولیه و سپس در قالب زیرمقوله‌ها و مقوله‌های اصلی سازمان‌دهی شدند. در بخش روان‌شناختی، چارچوب اولیه شامل رهبری، ارتباط مؤثر، کار تیمی، مدیریت تعارض و اعتمادسازی بود؛ در فرایند تحلیل، رهبری و اعتمادسازی در مقولات همپوشان ادغام و خودآگاهی، تنظیم هیجان و تاب‌آوری به‌صورت استقرایی استخراج شدند و شش مقوله نهایی شکل گرفت. در بخش اسلامی نیز زنجیره داده–کد–زیرمقوله–مقوله به‌صورت مستقل مستندسازی شد. برای افزایش اعتبار تحلیل، کدگذاری توسط دو پژوهشگر مستقل انجام و توافق آنان با ضریب کاپا ۰/۸۲ بررسی شد.

سوالات پژوهش

۱ .ادبیات علمی معاصر مهارت‌های نرم را با چه مؤلفه‌ها و ابعادی تبیین می‌کند؟

۲ .آموزه‌های اسلامی (قرآن و منابع روایی) چه مفاهیم و شاخص‌هایی را در حوزه مهارت‌های نرم مطرح می‌کنند؟

۳ .بر اساس مقایسه تطبیقی، چه وجوه اشتراک و افتراقی میان تبیین علمی و اسلامی قابل شناسایی است؟ و چگونه می‌توان بر پایه آنها چارچوب مفهومی تلفیقی ارائه نمود؟

یافته‌های پژوهش

سؤال اول: ادبیات علمی معاصر مهارت‌های نرم را با چه مؤلفه‌ها و ابعادی تبیین می‌کند؟

تحلیل محتوای منابع روان‌شناسی شامل ۴۰ مقاله مرتبط با مهارت‌های نرم نشان داد که مهارت‌های نرم ساختاری چندبعدی دارند که در قالب شش مقوله اصلی و زیرمقوله‌های مرتبط قابل طبقه‌بندی است.

مقوله اول: خودآگاهی؛ خودآگاهی به‌عنوان یکی از ابعاد اساسی مهارت‌های نرم، شامل سه زیرمقوله شناخت درونی، آگاهی اجتماعی و خودنگری است. شناخت درونی به توانایی شناخت احساسات، انگیزه‌ها و نقاط قوت و ضعف خود اشاره دارد. آگاهی اجتماعی شامل درک تأثیر رفتار خود بر دیگران است و خودنگری بر توانایی بازاندیشی و ارزیابی رفتار خویش تأکید دارد.

مقوله دوم: مدیریت تعارض؛ مدیریت تعارض به‌عنوان یکی از ابعاد مهارت‌های ارتباطی، شامل سه زیرمقوله حل مسئله، ریشه‌یابی و همکاری است. حل مسئله به توانایی حل اختلاف از طریق گفت‌وگو و مذاکره اشاره دارد. ریشه‌یابی شامل شناسایی ریشه‌های تعارض و پرهیز از واکنش آنی است و همکاری بر توانایی دستیابی به راه‌حل‌های برد–برد در اختلافات تأکید دارد.

مقوله سوم: تنظیم هیجان؛ تنظیم هیجان شامل سه زیرمقوله کنترل تکانه، مدیریت استرس و خودآرام‌سازی است. کنترل تکانه به توانایی کنترل خشم و واکنش‌های آنی اشاره دارد. مدیریت استرس بر توانایی مدیریت فشار روانی، به‌ویژه در شرایط بحرانی، تأکید دارد و خودآرام‌سازی شامل توانایی حفظ تعادل هیجانی و بازگرداندن آرامش در موقعیت‌های تنش‌زا است.

مقوله چهارم: تاب‌آوری؛ تاب‌آوری شامل سه زیرمقوله پشتکار، تحمل پریشانی و خودمهارگری است. پشتکار و استقامت به تداوم تلاش در مواجهه با ناکامی‌ها اشاره دارد. تحمل پریشانی شامل توانایی تحمل درد و فشار روانی است و خودمهارگری به توانایی کنترل رفتار و واکنش‌های فرد در شرایط بحرانی اشاره دارد.

مقوله پنجم: کار تیمی؛ کار تیمی شامل سه زیرمقوله همبستگی، تبادل اطلاعات و اعتماد است. همبستگی به هماهنگی وظایف و تقسیم مسئولیت در گروه اشاره دارد. تبادل اطلاعات شامل اشتراک اطلاعات و بازخورد سازنده است و اعتماد بر احساس تعلق و اعتماد بین‌فردی در گروه تأکید دارد.

مقوله ششم: ارتباط مؤثر؛ ارتباط مؤثر شامل سه زیرمقوله وضوح پیام، شنیدن فعال و هماهنگی است. وضوح پیام به انتقال روشن و هدفمند پیام اشاره دارد. شنیدن فعال شامل توجه به گوینده، درک پیام و دریافت بازخورد است و هماهنگی بر هم‌راستایی ارتباطی با اهداف سازمانی تأکید دارد.

برای نشان‌دادن نحوه شکل‌گیری این مقولات و ارتباط میان داده‌های استخراج‌شده از منابع، کدهای اولیه و مقولات نهایی، داده‌ها و مفاهیم مرتبط با هر یک از شش مقوله در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱: داده–کد–مقوله برای مقولات روان‌شناختی

داده، متن، مفهوم	کد اولیه	مقوله	منبع
شناخت احساسات، انگیزه‌ها و نقاط قوت وضعف خود	شناخت درونی		گلمن (۱۹۹۵)، سیماتی (۲۰۱۶)
درک تأثیر رفتار خود بر دیگران	آگاهی اجتماعی	خودآگاهی	چالالا و بریتل (۲۰۲۳)
توانایی بازاندیشی و محاسبه رفتار خویش	خودنگری		گدوش و همکاران (۲۰۲۱)
توانایی حل اختلاف از طریق گفت‌وگو و مذاکره	حل مسئله		راسل و همکاران(۲۰۲۳)
شناسایی ریشه‌های تعارض و پرهیز از	ریشه‌یابی	مدیریت تعارض	بیورنستاد و

واکنش آنی			همکاران(۲۰۲۱)
توانایی رسیدن به راه‌حل برد–برد در اختلافات	همکاری		چرنی و اسلیمنی (۲۰۲۴)
کنترل خشم و تکانه‌های آنی	کنترل تکانه		چالالا (۲۰۲۳)
مدیریت استرس و فشار روانی در شرایط بحرانی	مدیریت استرس	تنظیم هیجان	ولکوف و همکاران (۲۰۲۲)
خودآرام‌سازی و حفظ تعادل هیجانی	خودآرام‌سازی		تانکوویچ و همکاران (۲۰۲۱)
پشتکار و استقامت در برابر ناکامی‌ها	پشتکار		سِویلگِن (۲۰۲۴)
تحمل پریشانی و درد روانی	تحمل پریشانی	تاب‌آوری	وندرون و همکاران (۲۰۱۹)
خودمهارگری در شرایط بحرانی	خودمهارگری		گدوش و همکاران (۲۰۲۱)
همبستگی وظیفه‌ای و تقسیم مسئولیت	همبستگی		راسل و همکاران (۲۰۲۳)
اشتراک اطلاعات و تبادل بازخورد سازنده	تبادل اطلاعات	کار تیمی	بیورنستاد و همکاران (۲۰۲۱)
احساس تعلق و اعتماد بین‌فردی در گروه	اعتماد		چرنی و اسلیمنی (۲۰۲۴)
انتقال روشن و هدفمند پیام	وضوح پیام		واسانتاکوماری (۲۰۱۹)
شنیدن فعال و بازخوردگیری	شنیدن فعال	ارتباط مؤثر	سیماتی (۲۰۱۶)
هماهنگی و هم‌راستایی ارتباطی با اهداف سازمانی	هماهنگی		چالالا و بریتل (۲۰۲۳)

سؤال دوم: آموزه‌های اسلامی چه مفاهیم و شاخص‌هایی را در حوزه مهارت‌های نرم مطرح می‌کنند؟

تحلیل محتوای کیفی منابع اسلامی منجر به شناسایی پنج مقوله اصلی شد که هر یک از مجموعه‌ای از کدهای اولیه و زیرمقوله‌های مرتبط تشکیل شده‌اند. این مقوله‌ها ابعاد شناختی، اخلاقی، هیجانی، ارتباطی و معنوی مرتبط با مهارت‌های نرم را دربرمی‌گیرند.

مقوله اول: خودآگاهی و خودشناسی (به‌عنوان مقدمه خداشناسی): این مقوله شامل سه زیرمقوله معرفت‌النفس، محاسبه و مراقبه، و بیداری از غفلت است. معرفت‌النفس بر شناخت و توجه به خویشتن تأکید دارد؛ محاسبه و مراقبه به ارزیابی و نظارت بر رفتار و عملکرد خود اشاره می‌کند؛ و بیداری از غفلت بر آگاهی از وضعیت درونی و بازگشت به خود در پرتو یاد خدا دلالت دارد.

مقوله دوم: رفع اختلاف‌ها/مدیریت تعارض: این مقوله شامل دو زیرمقوله اصلاح ذات‌البین و اصل گفت‌وگو است. اصلاح ذات‌البین بر اصلاح روابط و کاهش اختلاف میان افراد تأکید دارد و اصل گفت‌وگو به استفاده از حکمت، موعظه نیکو و گفت‌وگوی مناسب برای مواجهه با اختلاف‌ها اشاره می‌کند.

مقوله سوم: کظم غیظ :این مقوله شامل سه زیرمقوله کنترل خشم، بردباری در عصبانیت و گذشت در قدرت است. کنترل خشم به توانایی فروبردن و مهار خشم اشاره دارد؛ بردباری در عصبانیت بر خودمهارگری و کنترل واکنش در هنگام خشم تأکید می‌کند؛ و گذشت در قدرت به بخشش و چشم‌پوشی از واکنش انتقام‌جویانه در شرایطی اشاره دارد که فرد توانایی مقابله یا پاسخ‌گویی دارد.

مقوله چهارم: خشنودی و رضا: این مقوله شامل سه زیرمقوله توکل، رضا و قناعت، و رفق و مدارا است. توکل بر اعتماد به خداوند در مواجهه با دشواری‌ها دلالت دارد؛ رضا و قناعت به پذیرش

آنچه برای فرد مقدر شده و دستیابی به آرامش درونی اشاره می‌کند؛ و رفق و مدارا بر نرمی و ملایمت در تعامل با دیگران تأکید دارد.

مقوله پنجم: صبر/تاب‌آوری: این مقوله شامل دو زیرمقوله صبر و بردباری و استقامت است. صبر و بردباری به پایداری در برابر مصیبت و فشار اشاره دارد و استقامت بر حفظ ثبات و پایداری در شرایط دشوار تأکید می‌کند.

این پنج مقوله نشان می‌دهند که در منابع اسلامی مورد بررسی، مفاهیم مرتبط با مهارت‌های نرم از شناخت و مراقبت از خویشتن آغاز می‌شود و از مسیر اصلاح روابط، مهار خشم، توکل و رضا به صبر و استقامت در برابر دشواری‌ها می‌رسد.

برای شفاف‌سازی مسیر استخراج این مقوله‌ها و نشان‌دادن ارتباط میان شواهد اولیه، کدهای اولیه، زیرمقوله‌ها و مقوله‌های نهایی، زنجیره داده–کد–زیرمقوله–مقوله در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲: مقوله‌ها و زیرمقوله‌های استخراج شده از منابع اسلامی

مقوله	زیرمقوله	کد	آیه/حدیث
خودآگاهی و خودشناسی	معرفت‌النفس	خودشناسی	مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدَ عَرَفَ رَبَّهُ (نهج‌البلاغه، ص۲۹۲)
	محاسبه و مراقبه	محاسبه نفس	حَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا (بحارالانوار، ج ۶۷، ص ۷۳)
	بیداری از غفلت	غفلت‌زدایی	وَ لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ (حشر: ۱۹)
رفع اختلاف‌ها/مدیریت تعارض	اصلاح ذات‌البین	اصلاح	وَ إِن طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا (حجرات: ۹)

	اصل گفت‌وگو	گفت‌وگوی نیکو	ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَ الْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ (نحل: ۱۲۵)
کظم غیظ	کنترل خشم	فروبردن خشم	وَ الْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَ الْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ (آل‌عمران: ۱۳۴)
	بردباری در عصبانیت	خودمهارگری	لَيسَ الشَّديدُ بِالصُّرَعَةِ، إِنَّمَا الشَّديدُ الَّذى يَملِكُ نَفسَهُ عِندَ الغَضَبِ (بحار الأنوار : ۶۷/۱۴۸/۷۷).
	گذشت در قدرت	گذشت در قدرت	مَنْ كَظَمَ غَيْظاً وَ هُوَ قَادِرٌ عَلَى إِنْفَاذِهِ (بحارالانوار، ج ۶۸، ص ۴۲۵)
خشنودی و رضا	توکل	توکل	مَنْ تَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ كَفَاهُ (بحارالانوار، ج ۶۸، ص ۱۳۸)
	رضا و قناعت	رضا	مَن رَضِيَ برزقِ اللّه ، لَم يَحزَن على ما فاتَهُ(نهج‌البلاغه)
	رفق و مدارا	مدارا	إِنَّ اللَّهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ (بحارالانوار، ج ۷۲، ص ۳۴۳)
صبر/تاب‌آوری	صبر و بردباری	همراهی خدا	إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ (بقره: ۱۵۳)
	استقامت	پایداری در مصیبت	وَ اصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ (لقمان: ۱۷)

بر اساس یافته‌های جدول ۲، منابع اسلامی مورد بررسی مجموعه‌ای از مفاهیم مرتبط با مهارت‌های نرم را در قالب پنج مقوله اصلی مطرح می‌کنند. در سطح مفهومی، این یافته‌ها با برخی از ابعاد

شناسایی‌شده در ادبیات روان‌شناختی نیز همپوشانی دارند؛ از جمله خودآگاهی، مدیریت تعارض، تنظیم و مهار هیجان، و تاب‌آوری .بنابراین، یافته‌های این بخش نشان می‌دهد که در منابع اسلامی، مهارت‌های مرتبط با تعامل و خودتنظیمی صرفاً به‌عنوان قابلیت‌های کارکردی فردی یا اجتماعی مطرح نمی‌شوند، بلکه در چارچوبی اخلاقی و معنوی نیز معنا پیدا می‌کنند.

سؤال سوم: براساس مقایسه تطبیقی، چه وجوه اشتراک و افتراقی میان تبیین علمی و اسلامی قابل شناسایی است؟

مقایسه تطبیقی یافته‌های حاصل از تحلیل منابع روان‌شناختی و اسلامی نشان داد که میان دو نظام در برخی ابعاد مهارت‌های نرم همپوشانی مفهومی وجود دارد، اما نحوه صورت‌بندی، دامنه مفاهیم و غایت مورد تأکید آن‌ها یکسان نیست. در هر دو مجموعه منابع، خودآگاهی و توجه به خویشتن جایگاه مهمی دارد؛ در ادبیات روان‌شناختی این بعد در قالب خودآگاهی، شناخت درونی و خودنگری و در منابع اسلامی در قالب خودشناسی، معرفت‌النفس، محاسبه و مراقبه و بیداری از غفلت مطرح شده است.

در حوزه روابط بین‌فردی نیز میان دو رویکرد همپوشانی‌هایی مشاهده می‌شود. ادبیات روان‌شناختی مدیریت تعارض را با مفاهیمی مانند حل مسئله، ریشه‌یابی و همکاری تبیین می‌کند، در حالی که منابع اسلامی بر اصلاح ذات‌البین و اصل گفت‌وگو تأکید دارند.

در حوزه هیجانی نیز هر دو مجموعه منابع بر مهار و تنظیم واکنش‌های هیجانی تأکید دارند. در ادبیات روان‌شناختی این موضوع در قالب کنترل تکانه، مدیریت استرس و خودآرام‌سازی صورت‌بندی شده است، در حالی که در منابع اسلامی، به‌ویژه در مقوله کظم غیظ، مفاهیمی مانند کنترل خشم، بردباری در عصبانیت و گذشت در قدرت برجسته شده‌اند.

در زمینه پایداری در برابر دشواری‌ها نیز دو رویکرد دارای اشتراک مفهومی هستند. در منابع روان‌شناختی، این بعد در قالب تاب‌آوری، پشتکار، تحمل پریشانی و خودمهارگری و در منابع

اسلامی در قالب صبر، بردباری و استقامت مطرح شده است. با این حال، منابع اسلامی این مفاهیم را در پیوند با ایمان، توکل و نسبت فرد با خداوند صورت‌بندی می‌کنند؛ در حالی که ادبیات روان‌شناختی عمدتاً بر فرایندهای فردی و سازگاری در مواجهه با فشارها تأکید دارد.

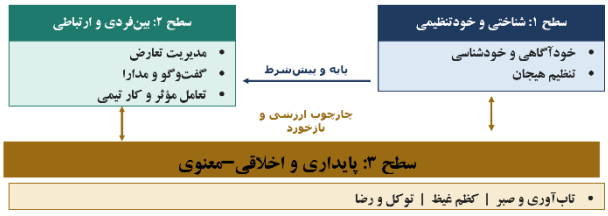
در مقابل، یکی از وجوه افتراق مهم آن است که برخی مؤلفه‌های برجسته در ادبیات روان‌شناختی، از جمله کار تیمی و ارتباط مؤثر در قالب وضوح پیام، شنیدن فعال و هماهنگی سازمانی، در جدول منابع اسلامی به‌صورت مقوله‌های مستقل ظاهر نشده‌اند. از سوی دیگر، مفاهیمی مانند توکل، رضا و قناعت، و پیوند مهارت‌های فردی و بین‌فردی با غایت اخلاقی و معنوی در جدول اسلامی برجستگی دارند، در حالی که چنین صورت‌بندی دینی و الهی در چارچوب استخراج‌شده از منابع روان‌شناختی مشاهده نمی‌شود.

بنابراین، نقطه اشتراک اصلی دو مجموعه در تأکید بر شناخت و اصلاح خود، مدیریت واکنش‌های هیجانی، مواجهه سازنده با اختلاف و پایداری در برابر دشواری‌هاست؛ تفاوت اساسی نیز به چارچوب معنایی و غایت این مهارت‌ها مربوط می‌شود: ادبیات روان‌شناختی آن‌ها را عمدتاً در چارچوب کارکرد فردی، بین‌فردی و گروهی تبیین می‌کند، اما منابع اسلامی افزون بر کارکردها، آن‌ها را در چارچوب اخلاق، ایمان، توکل، رضا و اصلاح روابط معنا می‌بخشند.

بر پایه این مقایسه، می‌توان یک چارچوب مفهومی تلفیقی پیشنهادی ارائه کرد که در آن مهارت‌های نرم در سه سطح به یکدیگر مرتبط می‌شوند :سطح شناختی و خودتنظیمی شامل خودآگاهی، خودشناسی و تنظیم هیجان؛ سطح بین‌فردی و ارتباطی شامل مدیریت تعارض، گفت‌وگو، مدارا و تعامل مؤثر؛ و سطح پایداری و اخلاقی–معنوی شامل تاب‌آوری، صبر، کظم غیظ، توکل و رضا. این چارچوب پیشنهادی نشان می‌دهد که دو سنت، اگرچه در مفاهیم، زبان و غایت‌های مورد تأکید تفاوت دارند، در برخی فرایندهای بنیادین مرتبط با شناخت خود، خودمهارگری، کیفیت روابط و مواجهه با دشواری‌ها دارای نقاط همپوشان هستند.

روابط میان این سه سطح، از نظر نظری، به‌گونه‌ای فرض می‌شود که سطح شناختی و خودتنظیمی، شامل خودآگاهی و تنظیم هیجان، به‌عنوان پایه و پیش‌شرط شکل‌گیری سطح بین‌فردی و ارتباطی عمل می‌کند. سطح بین‌فردی و ارتباطی نیز بر کیفیت تعامل، ارتباط و همکاری با دیگران اثر می‌گذارد. در این میان، سطح پایداری و اخلاقی–معنوی به‌عنوان چارچوبی ارزشی و منبعی برای پایداری در شرایط دشوار، می‌تواند بر دو سطح دیگر اثرگذار باشد و در تعامل متقابل از آن‌ها تأثیر بپذیرد. با این حال، این روابط در حد یک صورت‌بندی نظری و مفهومی مطرح شده‌اند و در

چارچوب مفهومی تلفیقی مهارت‌های نرم در سه سطح

روابط میان سطوح از تحلیل تطبیقی منابع روان‌شناختی و اسلامی استنباط شده‌اند و در پژوهش حاضر به‌صورت تجربی آزمون نشده‌اند.

پژوهش حاضر به‌صورت تجربی آزمون نشده‌اند. چارچوب مفهومی تلفیقی پیشنهادی و روابط میان سه سطح آن در شکل ۱ نشان داده شده است.

شکل ۱: چهارچوب مفهومی تلفیقی مهارت‌های نرم در سه سطح

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های حاصل از تحلیل محتوای کیفی منابع معتبر در دو حوزه نشان داد که مهارت‌های نرم ماهیتی چندبعدی، نظام‌مند و درهم‌تنیده دارند و نمی‌توان آن‌ها را صرفاً به مهارت‌های رفتاری یا ارتباطی تقلیل داد. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که هم روان‌شناسی معاصر و هم آموزه‌های اسلامی، هرچند با زبان و روش‌های متفاوت، بر پرورش انسان خودآگاه، متعادل، اخلاق‌مدار و مسئول در روابط انسانی تأکید دارند. این یافته‌ها با پژوهش حسین‌شکوه و همکاران (۲۰۱۸) که پس از آموزش مهارت‌های زندگی در ارتش ایران بهبود خودآگاهی، تاب‌آوری، مقابله با استرس و ارتباط مؤثر را گزارش کرده‌اند، و با بهیمی (۱۳۹۵) که مدیریت خشم،

خودآگاهی و صبر را از آیات قرآن استخراج کرده است، همسوست. در عین حال، مطالعات پیشین عمدتاً یا صرفاً روان‌شناختی (حسین‌شکوه و همکاران) یا صرفاً دینی (بهیمی، ۱۳۹۵، صیادی و زاهدی، ۱۳۹۶) بوده‌اند و پژوهش حاضر این دو منبع را در یک چارچوب تطبیقی کنار هم قرار داده است. با این حال، تفاوت روش‌شناختی (مطالعه مداخله‌ای در برابر تحلیل محتوای متنی) امکان مقایسه مستقیم اندازه اثرها را فراهم نمی‌کند.

این ساختار سه‌لایه‌ای نشان می‌دهد که مهارت‌های نرم نه‌تنها حاصل آموزش تکنیک‌های ارتباطی، بلکه نتیجه فرایند عمیق‌تری از خودشناسی، تنظیم هیجان و جهت‌گیری اخلاقی هستند. چنین برداشتی با دیدگاه‌های روان‌شناسی کاربردی، به‌ویژه رویکردهای مبتنی بر خودتنظیمی و تاب‌آوری، همسو است و در عین حال با تأکید آموزه‌های اسلامی بر تهذیب نفس، صبر، عدالت و اصلاح روابط، عمق معنایی بیشتری می‌یابد.

در سطح شناختی و خودتنظیمی، خودآگاهی و خودشناسی به‌عنوان نقطه آغاز مهارت‌های نرم شناسایی شد. در روان‌شناسی، خودآگاهی زیربنای تنظیم هیجان، تصمیم‌گیری و تعامل مؤثر تلقی می‌شود و در متون اسلامی، معرفت‌النفس ریشه همه فضایل اخلاقی دانسته شده است. هم‌پوشانی این دو رویکرد نشان می‌دهد که بدون شناخت دقیق هیجان‌ها، انگیزه‌ها و محدودیت‌های فردی، مهارت‌های بین‌فردی به‌صورت سطحی و ناپایدار باقی می‌مانند. در بافت نظامی، این مؤلفه اهمیت مضاعف می‌یابد؛ زیرا خودآگاهی به درک بهتر نقش، مسئولیت و کنترل واکنش‌ها در شرایط فشار و بحران منجر می‌شود.

در پیوند میان سطح شناختی و خودتنظیمی و سطح بین‌فردی و ارتباطی، مدیریت تعارض، تنظیم هیجان و ارتباط مؤثر به‌عنوان مؤلفه‌های کلیدی شناسایی شدند. یافته‌ها نشان می‌دهد که آموزه‌های اسلامی، مفاهیمی چون کظم‌غیظ، اصلاح ذات‌البین و گفتار نیکو را مطرح می‌کنند که معادل‌های مفهومی روشنی در روان‌شناسی دارند. تفاوت اساسی در این است که در اسلام، تنظیم هیجان صرفاً کنترل واکنش نیست، بلکه نوعی تعالی اخلاقی و حفظ کرامت انسانی محسوب می شود. این

تفاوت نشان می‌دهد که صورت‌بندی اسلامی افزون بر کارکرد، غایت و چارچوب ارزشی تنظیم هیجان را نیز مطرح می‌کند؛ اما اینکه این بُعد چه خلأیی را در کدام مدل روان‌شناختی (مثلاً مدل‌های مبتنی بر هوش هیجانی) پر می‌کند، در این پژوهش به صورت تطبیقی آزمون نشده و موضوع مطالعات بعدی است.

در سطح بین‌فردی و جمعی، کار تیمی و ارتباط مؤثر در ادبیات روان‌شناختی نقش محوری دارند، در حالی که در منابع اسلامی تحلیل‌شده این مؤلفه‌ها مقوله مستقل نبودند و از طریق اصلاح روابط، گفت‌وگو و مدارا صورت‌بندی شده‌اند. اصل «تعاون علی البر و التقوی» که در نمونه تحلیل‌شده جدول ۲ نیامده است، می‌تواند در پژوهش‌های بعدی برای تکمیل بُعد همکاری به کار رود. در سطح تفسیر، می‌توان گفت که انسجام گروهی پایدار، تنها از طریق ساختار و دستور حاصل نمی‌شود، بلکه نیازمند پیوند ارزش‌های اخلاقی با اهداف جمعی است. تاب‌آوری نیز در این چارچوب، صرفاً تحمل فشار نیست، بلکه فرایندی معنامحور است که به پایداری روانی و انگیزشی افراد و گروه‌ها کمک می‌کند.

این چارچوب در سطح نظری، پلی میان روان‌شناسی تجربی و حکمت عملی اسلام ایجاد می‌کند و در سطح کاربردی، می‌تواند مبنای طراحی برنامه‌های آموزشی و تربیتی در ارتش و جامعه قرار گیرد. همچنین، با توجه به تفکیک مفهومی ارائه‌شده در مقدمه، مقوله‌های یافته‌ها از نظر ماهیت یکسان نیستند: خودآگاهی، مدیریت تعارض، تنظیم هیجان، کار تیمی و ارتباط مؤثر عمدتاً مهارت یا شایستگی‌اند؛ تاب‌آوری و صبر به ظرفیت یا ویژگی روانی نزدیک‌ترند؛ کظم غیظ و مدارا را می‌توان فضیلت اخلاقی دانست که به صورت مهارت نیز قابل تمرین است؛ و توکل و رضا سازه‌های معنوی‌اند که فراتر از مهارت به معنای متعارف قرار دارند. از این رو، کاربرد عنوان «مهارت نرم» برای کل چارچوب، مفهومی فراگیر و قراردادی است. در بافت نظامی نیز می‌توان چارچوب را با توجه به ویژگی‌های ساختاری ارتش تفسیر کرد: در سلسله‌مراتب فرماندهی، مدیریت تعارض و ارتباط مؤثر هم در رابطه فرمانده–زیردست و هم میان هم‌رده‌ها اهمیت دارد؛

در عملیات پرخطر و فشار تصمیم‌گیری، تنظیم هیجان، تاب‌آوری و صبر اهمیت عملیاتی می‌یابند؛ و در هماهنگی رزمی و مأموریت مشترک، کار تیمی و اعتماد فرمانده–نیرو نقش محوری دارد. این پیوندها تفسیر نظری پژوهشگران است و نه یافته مستقیم داده‌ها؛ زیرا منابع تحلیل‌شده عمدتاً عمومی بوده‌اند. بررسی منابعی مانند عهدنامه مالک اشتر و فرمان‌های نظامی نهج‌البلاغه می‌تواند اختصاصی‌بودن چارچوب برای نیروهای مسلح را در پژوهش‌های آینده تقویت کند.

با این حال، تفسیر نتایج پژوهش باید با توجه به محدودیت‌ها صورت گیرد. نخست آن‌که داده‌های پژوهش ماهیت نظری و کیفی داشتند و بر تحلیل متون استوار بودند؛ ازاین‌رو، یافته‌ها مستقیماً بر رفتار واقعی افراد در میدان عمل آزمون نشده‌اند. دوم، تفاوت زبان و دستگاه مفهومی متون اسلامی و روان‌شناسی، فرایند تلفیق مفاهیم را با چالش‌های تفسیری همراه ساخت و احتمال تفاوت در بار معنایی برخی مفاهیم وجود دارد.

با توجه به این محدودیت‌ها، پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آینده، مدل تلفیقی ارائه‌شده در قالب برنامه‌های آموزشی یا مداخلات مهارت‌آموزی طراحی و به‌صورت تجربی ارزیابی شود. پژوهش‌های میدانی در نیروهای نظامی و انتظامی برای بررسی نقش این مهارت‌ها در انسجام سازمانی، تعهد شغلی و کارآمدی عملی نیز ضروری به نظر می‌رسد.

در مجموع، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مهارت‌های نرم بین‌فردی، زمانی اثربخش و پایدار خواهند بود که در چارچوبی تلفیقی، هم‌زمان به ابعاد شناختی، هیجانی، اجتماعی و اخلاقی انسان توجه شود. چنین نگاهی می‌تواند به نهادینه‌سازی مهارت‌های نرم در ارتش و جامعه کمک کرده و زمینه‌ساز ارتقای کیفیت تعاملات انسانی، انسجام اجتماعی و کارآمدی سازمانی شود.

فهرست منابع

قرآن کریم.

ابن‌شعبه حرّانی، ح. (بی‌تا). تحف‌العقول عن آل‌الرسول (قصار سخنان پیامبر، ح ۹۳). قم: جامعه مدرسین.

آقایی، ج. (۱۴۰۱). آموزش مهارت‌های زندگی از دیدگاه اسلام و روان‌شناسان غربی (جلد اول). میراث ماندگار.

بهیمی، ل. (۱۳۹۵). مهارت‌های زندگی از منظر قرآن. پیشرفت‌های نوین در علوم رفتاری، ۲ (۱۰)، ۵۲-۶۳.

صیادی، م. ,زاهدی، ع. ر. (۱۳۹۶). انواع مهارت‌های اجتماعی از دیدگاه قرآن و حدیث. مقاله کنفرانس بین المللی روانشناسی، مشاوره، تعلیم و تربیت، مشهد. https://civilica.com/doc/734061

مهتری آرانی، م.، رجبیان دهزیره، م.، بشیرنژاد دستجردی، ح.، و حسینی، س. م. ا. (۱۴۰۰). رابطه بهداشت روانی و انضباط اجتماعی با توانمندی‌های فردی در اجرای مأموریت‌های سازمانی کارکنان نیروی انتظامی. پدافند الکترونیکی و سایبری، ۱۲ (۴۶). ۱۱۷–۱۳۶. https://journals.ihu.ac.ir/article_206609.html

نصیری، گ.، شکوهی، ح.، و بختیاری، ا.(۱۴۰۱). طراحی الگوی رفتار فردی در مدیریت رفتار سازمانی در عملیات مشترک ارتش جمهوری اسلامی ایران. راهبرد دفاعی، ۲۰ (۷۸). ۱۰۷–۱۳۸. https://ds.sndu.ac.ir/article_2169.html

نهج‌البلاغه (مترجم: سید جعفر شهیدی). تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

Andrews, J., & Higson, H. (2008). Graduate Employability, 'Soft Skills' Versus 'Hard' Business Knowledge: A European Study. Higher Education in Europe, 33(4), 411–422. https://doi.org/10.1080/03797720802522627

Bjornestad, A., Olson, S., & Weidauer, L. (2021). Improving officer-soldier communication through active listening skills training with Army ROTC cadets. Military psychology : the official journal of the Division of Military Psychology, American Psychological Association, 33(3), 205–215. https://doi.org/10.1080/08995605.2021.1902179

Chalela, J. A., & Britell, P. (2023). Military soft skills applicable to the ICU. Critical Care Explorations, 5(2), e0871. DOI: 10.1097/CCE.0000000000000871

Cherni, M & ,.Slimeni, F. (2024). Soft skills in favor of advanced military education . International Perspectives on Military Education, 1 .https://doi.org/10.69977/IPME/2024.004

Cimatti B. (2016). Definition, development, assessment of soft skills and their role for the quality of organizations and enterprises. International Journal for Quality Research, 10(1), 97. https://doi.org/10.18421/IJQR10.01-05

Fajar, D. A., & Muhlas, M. (2021). Moral and religious mental development of TNI soldiers: A spiritual approach. Ilmu Dakwah: Academic Journal for Religious Studies, 15(2), 1–18. https://doi.org/10.15575/idajhs.v17i2.31261

Feraco T., Resnati D., Fregonese D., Spoto A., Meneghetti C. (2022). An integrated model of school students' academic achievement and life satisfaction. Linking soft skills, extracurricular activities, self-regulated learning, motivation, and emotions. European Journal of Psychology of Education, 38(1), 109–130. https://doi.org/10.1007/s10212-022-00601-4

Gejdoš P., Simanová Ľ., Čierna H., Sujová E., Schmidtová J. (2021). Integration of soft skills of graduates of the Technical University in Zvolen and their applicability in Slovak business environment: The case study. Central European Business Review, 10(5), 21. https://doi.org/10.18267/j.cebr.268

Goleman, D. (1995). Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ. New York: Bantam Books.

Hosseini-Shokouh, S. J., Dabaghi, P., & Rahimi, S. (2018). Life Lessons in Military Services: Investigating the Influence of a Training Program on the Military Personnel's Life Skills

Development. Postmodern Openings/Deschideri Postmoderne, 9(2). https://doi.org/10.18662/po/31

Laker, D. R., & Powell, J. L. (2011). The differences between hard and soft skills and their relative impact on training transfer. Human resource development quarterly, 22(1), 111-122. https://doi.org/10.1002/hrdq.20063

Musnandar, A., & Ubaidi, A. (2022). Islamic values on soft skills. JIHBIZ: Journal of Islamic Economy, Finance, and Banking, 6(2), 102–116. https://doi.org/10.33379/jihbiz.v6i2.1645

OECD. (2015). Future of education and skills 2030. https://www.oecd.org/en/about/projects/future-of-education-and-skills-2030.html

Russell, T., Ingerick, M. J., & Barron, L. G. (2023). Defining occupation-specific performance components for military selection and classification. Military Psychology, 35(4), 295-307. https://doi.org/10.1080/08995605.2022.2065901

Sevilgen, M., & Çakmak Tolan, Ö. (2024). The Mediating Role of Patience in the Relationship Between Coping Styles and Resilience. Anadolu University Journal of Education Faculty, 8(2), 569-584. https://doi.org/10.34056/aujef.1286250

Silber, K.H. & Foshay, W.R., Handbook of Improving Performance in the Workplace, Instructional Design and Training Delivery, John Wiley & Sons, 2009, p.63.

Succi, C., & Canovi, M. (2020). Soft skills to enhance graduate employability: comparing students and employers' perceptions. Studies in Higher Education, 45(9), 1834–1847. https://doi.org/10.1080/03075079.2019.1585420

Tanković A. C., Kapeš J., Kraljić V. (2021). Importance of soft skills and communication skills in tourism: Viewpoint from tourists and future tourism employees. Tourism in Southern and Eastern Europe, 6, 167–185. https://doi.org//10.20867/tosee.06.12

Vasanthakumari S. (2019). Soft skills and its application in work place. World Journal of Advanced Research and Reviews, 3(2), 66–72. https://doi.org/10.30574/wjarr.2019.3.2.0057

Van Doren, N., Tharp, J. A., Johnson, S. L., Staudenmaier, P. J., Anderson, C., & Freeman, M. A. (2019). Perseverance of effort is related to lower depressive symptoms via authentic pride and perceived power. Personality and Individual Differences, 137, 45–49. https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.07.044

Volkov A., Rishko Y., Kostyukhin Y., Sidorova E., Boboshko D., Savinova D., Ershova V. (2022). Using digital tools to teach soft skill-oriented subjects to university students during the COVID-19 pandemic. Education Sciences, 12(5), 335. https://doi.org/10.3390/educsi12050335